

УДК 347.4

Петро Гуйван,

канд. юрид. наук,
заслужений юрист України, професор
Полтавського інституту бізнесу
Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая

ЗНАЧЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ЧИННИКІВ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ. ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК РЕГУЛЯТОР СТАБІЛЬНОСТІ СУДОЧИНСТВА ТА НЕЗМІННОСТІ ОСТАТОЧНИХ РІШЕНЬ (ЧАСТИНА 4)

*У статті здійснено аналіз доктринальних позицій та європейської правозастосовної практики стосовно змісту поняття «правова визначеність» та його ролі в забезпеченні ефективного темпорального регулювання під час здійснення правосуддя. Досліджено сутність визначальної ідеї *res judicata* та її роль для забезпечення незмінності судових вердиктів. У теоретичному та методологічному аспектах розглянуто питання неможливості застосування зворотної дії правової норми. Встановлено характерні ознаки інших темпоральних елементів принципу правової визначеності.*

Ключові слова: правова визначеність, зворотна дія норми права, остаточне судове рішення.

Принцип правової визначеності вважається одним із визначальних та конструктивних засад верховенства права. Він також є основоположним чинником міжнародного та національного права сучасних цивілізованих держав [1]. При цьому європейські юридичні інституції схильні кваліфікувати його як невід'ємний елемент верховенства права. Приміром, Європейська Комісія за демократію через право (Венеційська Комісія) у Доповіді щодо верховенства права зазначила, що одним зі складників верховенства права є правова визначеність: вона вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними [2, п. 46].

Принцип правової визначеності має ключове значення для європейського права і часто використовується у практиці Суду ЄС та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Оскільки згідно зі ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено застосування судами під час розгляду справ Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практики Європейського суду з прав людини як джерел права, він також має застосовуватися у здійсненні правотворення та правосуддя на національному рівні. Дотримання вимог принципу правової визначеності наблизить українське законодавство до європейських правових стандартів, сприятиме вдосконаленню механізмів правотворчості й правореалізації, слугуватиме додатковою гарантією захищеності людини від свавілля державної влади [3, с. 73-84].

Зміст поняття «правова визначеність» можна встановити з аналізу прецедентної практики ЄСПЛ, в якій формулюються вимоги даного принципу. Зокрема, у справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства» (рішення від 25 листопада 1999 р.) Суд вказав, що однією з вимог, яка випливає зі словосполучення «встановлений законом», є передбачуваність. Норму не можна вважати «законом», якщо вона не сформульована досить чітко, що дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях. Ступінь чіткості, що мають забезпечувати формулювання національних законів і що в жодному разі не може охопити всі непередбачувані обставини, значною мірою залежить від змісту певного документа, сфери, на яку поширюється закон, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований [4, п. 31].

Аналіз правової визначеності як принципу та її зв'язок з іншими визначальними чинниками справедливого судочинства та верховенства права проведений такими дослідниками, як О. Беляневич, Л. Богачова, С. Головатий, В. Кернз, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, С. Погребняк, А. Приймак, М. Сидоренко, Л. Ушакова, А. Хворостянкіна та інші. Втім наразі як у доктрині, так і в судовій практиці не досягнуто єдиноманітного розуміння правової визначеності, її зміст тлумачиться по-різному. Одні науковці надають йому занадто вузького значення – виключно як вимоги до визначеності правової норми, інші вважають даний принцип загальноправовим та універсальним. Але при цьому, навіть у межах останньої концепції, достатньої уваги темпоральним його проявам у літературі не приділено. Тож саме на дослідження цього аспекту і спрямована дана наукова праця.

У наукових публікаціях правова визначеність постулюється як один із важливих принципів правової системи, який включає низку вимог до прийняття, дії та застосування нормативно-правових актів. У темпоральному вимірі даний принцип включає в себе такі вимоги: непорушність та нескасовуваність набутих прав, сталість та незмінність судових рішень, що набули чинності, неприпустимість зворотної сили закону і неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування. Правова визначеність у вигляді стабільності відносин у часі найбільш наочно проявляється на рівні правозастосування, де вона забезпечує сталість та незмінність судових рішень. Іншими словами, принцип правової певності гарантує стабільність остаточних рішень судів.

У цьому сенсі він вимагає, крім іншого, щоб у разі винесення судами остаточного судового рішення воно не підлягало перегляду. Власне, сталість та незмінність остаточного судового рішення, що вступило в законну силу, забезпечується через реалізацію відомого принципу *res judicata* («вирішена справа» – лат.). Інакше кажучи, застосування поняття *res judicata* означає, що справа вирішена по суті, усунута спірність чи невизначеність ситуації і рішення є остаточним та незмінним. Керуючись цим усталеним підходом, остаточні рішення судів національної системи не повинні бути предметом оскарження. Системи, де існує можливість скасовувати остаточні рішення, не базуючись при цьому на безспірних підставах публічного інтересу, та які допускають невизначеність у часі, несумісні з принципом юридичної визначеності. Він передбачає повагу до вирішеної справи і не припускає повторного її розгляду.

Неможливість скасування остаточного судового рішення, яке набрало чинності, є однією з головних гарантій стабільного правового становища особи, адже судові вердикти повинні бути зрозумілі, чіткі та стабільні в часі. Європейський суд з прав людини, розкриваючи принцип правової визначеності при перегляді остаточного рішення, неодноразово вказував, що вона передбачає повагу до принципу *res judicata*. Цей принцип підкреслює, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання та нового вирішення справи. Повноваження судів вищої інстанції переглядати справи повинне використовуватись для виправлення судових помилок та неправильності у здійсненні правосуддя, а не для проведення нового розгляду справи. Перегляд справи не повинен розглядатися як замаскована апеляція, а сама лише можливість існування двох точок зору на предмет не є підставою для повторного розгляду справи. Відхилення від цього принципу виправдане лише в тому разі, коли воно здійснене як зумовлене обставинами значного та непереборного характеру. З урахуванням викладеного ЄСПЛ зафіксував порушення права заявника Васильєва на справедливий суд (справи «Васильєв проти України» [5, п. 61, 63], «Рябих проти Росії» [6, п. 52]).

При цьому Суд неодноразово вказував на неефективність та несправедливість правових систем окремих держав у частині скасування судових рішень, що набули статусу остаточних, у порядку нагляду за протестами прокурорів чи голів суду. Наприклад, під час розгляду справи «Васильєв проти України» було встановлено, що ухвалою Президії обласного суду від 27 червня 2001 року було скасовано рішення касаційної інстанції, винесене на користь заявника. У зв'язку з цим Суд зазначив, що коли мають місце спеціальні судові процедури, практика Суду, за дуже незначним винятком, оцінює їх з погляду сумісності з принципом юридичної визначеності. Не обмежене часовими рамками повноваження Генерального прокурора клопотати про скасування остаточного рішення та спосіб, у який Верховний Суд розглядав такі клопотання, порушували принцип юридичної визначеності. Ці висновки підтверджені практикою Суду з цього питання.

Оскільки в Україні вже скасовано можливість перегляду остаточних судових вердиктів у порядку нагляду, в контексті принципу правової певності чинником, що може суттєво впливати на тривалість судового розгляду спору, є перегляд рішення за нововиявленими обставинами. Європейський суд закликає країни – учасниці конвенції запровадити такий національний правовий підхід до цього питання, який би не дозволив безпідставний перегляд рішення, що набуло статусу остаточного. Тут треба бути дуже обережним та виваженим. Бо, насправді, демократична процедура скасування остаточного, що вступило у законну силу, судового рішення, якщо є переконливі докази, які раніше не були об'єктивно доступними і які можуть призвести до іншого результату судового розгляду, може перетворитися в інструмент невинного свавілля.

За своєю ідеєю стадія процесу стосовно перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами спрямована на відновлення справедливості. Це досягається шляхом надання суб'єкту правової можливості вимагати скасування рішення з огляду не те, що під час вирішення справи суду не були відомі важливі обставини, які могли вплинути на його результат. Скасування рішення на цій стадії залежить від того, чи задовольняють фактори, на які посилається особа, що пред'являє відповідну вимогу, встановленим законодавством критеріям. Йдеться про те, що заявник мусить довести, що дійсно обставина є нововиявленою, що він не мав можливості подати доказ існування даної обставини до закінчення судового розгляду і що така обставина має важливе значення для вирішення справи.

Якраз з огляду на те, що реалізація процедури перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами призводить до скасування рішення, що вступило в законну силу, досить актуальною видається проблема можливого її перебування в суперечності з принципом правової визначеності у тому контексті, як він обстоюється в тлумаченнях Європейського Суду. У низці своїх рішень ЄСПЛ розкриває зміст

цього принципу. Показовою у цьому сенсі прийнято вважати справу «Брумареску проти Румунії» (*Brumarescu v. Romania*), розглядаючи яку Суд підкреслив, що «право на справедливий судовий розгляд судом, яке гарантується пунктом 1 статті 6 Конвенції, повинно тлумачитися в світлі преамбули до Конвенції, яка у відповідній частині свідчить, що принцип верховенства права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним з основних аспектів принципу верховенства права є принцип правової визначеності, який вимагає, крім іншого, щоб у разі винесення судами остаточного судового рішення воно не підлягало перегляду» [7, п. 61]. Перегляд не повинен розглядатися як замасковане оскарження, і одна лише можливість двох поглядів у справі не може служити підставою для перегляду. Відхилення від цього принципу виправдано, тільки якщо це необхідно за наявності істотних і безперечних обставин [6, п. 51, 52]. Отже, скасування рішення суду, яке набрало чинності, в порядку його перегляду за нововиявленими обставинами цілком може бути предметом дослідження Європейським судом стосовно можливого порушення принципу *res judicata* – остаточності судового вердикту.

За великим рахунком, на переконання ЄСПЛ, процедура перегляду остаточного рішення сама по собі не суперечить принципу правової визначеності, якщо вона використовується для виправлення судових помилок. Юридичний механізм перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами застосовується у правових системах багатьох країн – членів Ради Європи. Але необхідною умовою при цьому повинно бути його застосування у спосіб, сумісний зі статтею 6 Конвенції. Як приклад неналежного застосування національними судами вказаної процедури, можемо навести таке. Скажімо, національні суди Росії як обставини, що мали статус нововиявлених, використали Роз'яснення Міністерства праці і соціального розвитку Російської Федерації від 29 грудня 1999 «Про застосування обмежень, установлених Федеральним законом «Про порядок обчислення і збільшення державних пенсій». Натомість Європейський суд із цим не погодився, визнавши, що заява Управління Пенсійного фонду від 21.08.2000 про перегляд справи за нововиявленими обставинами була, по суті, спробою знову оскаржити результат судового розгляду у справі. При цьому було враховано, що Управління Пенсійного фонду могло поставити всі вказані питання під час розгляду справи в суді касаційної інстанції, але воно цього не зробило. З огляду на це ЄСПЛ визнав, що заява Управління Пенсійного фонду є «завуальованим оскарженням», а не добросовісною спробою виправити судову помилку. Тож задоволення національними судами заяви про скасування такого, що набуло законної сили, судового рішення порушило принцип правової визначеності та право заявника на «доступ до правосуддя», гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції [8, п. 25, 26].

Інший приклад – справа «Желтяков проти України». 28 вересня 2007 року національний суд задовольнив заяву відповідача про перегляд рішення, винесеного 5 квітня 2000 року та призначив новий розгляд справи. Підставою для цього визначено той факт, що експерти Бюро, які готували висновок під час первинного розгляду спору, діяли як приватні особи, а не від імені Бюро. З цього приводу суд зазначив, що висновок не містив печатки і реєстраційного номеру Бюро. Таким чином, суд дійшов висновку, що вимоги його ухвали від 1 червня 1999 року не було дотримано, і вирішив, що це є «нововиявленою обставиною». Аналізуючи обставини даного процесу, ЄСПЛ дійшов висновку, що відновлення першого провадження та скасування остаточного рішення суду від 5 квітня 2000 року порушили принцип юридичної визначеності. Суд зазначає, що хоча саме національні суди оцінюють факти та надані їм докази (рішення у справі «Гарсія Руїс проти Іспанії» (*Garcia Ruiz v. Spain*) [9, п. 29], Суд вважає, що такий висновок є сумнівним. Зокрема, звертається увага на те, що відсутність у висновку від 5 серпня 1999 року печатки та реєстраційного номеру Бюро не приховувалась від суду або сторін протягом першого розгляду справи.

У будь-якому разі Суд зазначає, що ситуація не вимагала такого грубого втручання в остаточне рішення суду. Немає жодних підстав вважати, що воно стосувалося серйозного порушення процесуальних норм. Також не стверджувалося, що висновок був «свідомо неправильним». Навпаки, місцевий відділ міліції відмовив у порушенні кримінальної справи за заявою голови Асоціації щодо вчинення злочину експертами, які готували висновок, у зв'язку з її необґрунтованістю. Тому Суд вважає, що скасування судового рішення від 5 квітня 2000 року було не виправданим, а тому мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції [10, п. 46-48]. Отже, у подібних справах Суд має визначити, чи здійснювали органи влади свої повноваження порушити та провести екстраординарну процедуру перегляду судової постанови таким чином, щоб забезпечити, наскільки це можливо, справедливу рівновагу між інтересами відповідної особи та необхідністю підтримання ефективності системи судочинства [11, с. 10-11].

Українське законодавство та правозастосовне тлумачення не є надто послідовними у визначенні дефініції нововиявлених обставин, що часом ускладнює вирішення конкретних судових справ. Так, ст. 361 ЦПКУ, здавалося б, дає чіткий перелік обставин, які можуть визнаватися нововиявленими. Приблизно такою ж є позиція Верховного Суду України, викладена в постанові від 16.09.2014 у справі № 3-108гс14: «До нововиявлених обставин можуть бути віднесені матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору. Необхідними ознаками нововиявлених обставин є їх наявність на час розгляду справи та те, що ці

обставини не могли бути відомі заявнику на час розгляду справи» [12]. Але Пленум ВССУ від 30.03.2012 «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» дає дещо інше визначення цих факторів: нововиявлені обставини – це юридичні факти, які мають істотне значення для розгляду справи та існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, а також обставини, які виникли після набрання судовим рішенням законної сили та віднесені законом до нововиявлених обставин [13, п. 3]. Тож виникає питання стосовно віднесення до таких чинників змін у чинному матеріальному законодавстві України.

Принцип правової визначеності найбільше вивчений як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення перш за все стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування [14, с. 54]. Разом із тим зміст принципу правової визначеності не обмежується вимогами до нормативно-правових актів. У юридичній науці він переважно розглядається у більш широкому аспекті й охоплює такі прояви, як непорушність і нескасовуваність набутих законних прав (vested rights); законність очікування (legitimate expectations) – право особи у своїх діях розраховувати на сталість наявного законодавства, а отже, незворотності закону й неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування (non-retroactivity) [15, с. 128–129; 16, с. 41]. У даному контексті поняття принципу правової визначеності має вигляд принципів, згідно з якими закон не має зворотної сили та не діє перехідне право.

Більшість науковців наголошує на застосуванні часових критеріїв при реалізації принципу правової визначеності. Вони поділяють даний принцип на два субпринципи: 1) неможливість зворотної дії законодавства, окрім випадків, коли законодавчі цілі не можуть бути досягнуті іншим чином, за умови, що дотримано принцип захисту легітимних очікувань; 2) захист легітимних очікувань, при цьому очікування визнаються легітимними, якщо вони є розумними, тобто відповідають реальним сподіванням «обережної людини» [17, с. 42]

Саме через вказані елементи досліджуваного принципу проявляється на етапі правозастосування значення темпоральних чинників закріплення реального змісту правової визначеності. Інакше кажучи, ці вимоги стосуються визначеності законодавства, визначеності повноважень та визначеності судових рішень. Так, окремі процедурні вимоги стосуються обов'язкового оприлюднення нормативно-правових актів, заборони їх зворотної дії, послідовності правотворчості, забезпечення достатнього часу для змін у системі правовідносин у разі зміни закону чи прийняття нового, розумної стабільності права. У цьому сенсі термін «стабільність» означає «стійкість, сталість, незмінність».

За правилом, судове врегулювання спорів щодо прав та обов'язків суб'єктів цивільних від-

носин має відбуватися на основі матеріального законодавства, що існувало на час виникнення спору. Разом із тим ретроспективність цивільного законодавства категорично не заборонена нормами Конвенції і, в принципі, може бути застосована (рішення у справі Ей, Бі, Сі та Ді проти Сполученого королівства) [18, п. 23]. Тим не менше, коли питання стосується ефективного засобу правового захисту, цей засіб правового захисту має існувати з достатньою мірою певності (справа «Воробійова проти України») [19, п. 68]. Інакше кажучи, українське законодавство у цивільних провадженнях не забороняє застосування нових положень зі зворотною силою, але виключно тоді, коли зворотна дія даних актів, по-перше, встановлена в них самих, по-друге, якщо такий темпоральний прояв не суперечить принципу, вираженому у ст. 58 Основного Закону України: закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Отже, Стаття 6 Конвенції обмежує будь-яке втручання зміненого законодавства з метою вплинути на рішення суду у здійсненні правосуддя, за винятком випадків, коли таке втручання відбувається на «неспростовних підставах у загальних інтересах» (справа «Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France» (Зелінський і Прадель та Гонсалес і інші проти Франції) [20, п. 57, 59], справа «Scordino v. Italy» (Скордіно проти Італії) [21, п. 78]).

Особлива увага Суду в таких випадках приділяється тоді, коли наступна зміна нормативних приписів призводить до покращення правового становища держави чи органів владних повноважень як учасників процесу. Приміром, Суд виявив такі порушення Конвенції: втручання законодавства у випадку, коли провадження, у якому держава була стороною, розглядалося вже протягом дев'яти років і заявники вже мали остаточне рішення проти держави, з метою впливу на неминучий результат справи на користь держави (справа «Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece» (Стрен Грік Рифайнеріз і Стратіс Андреадіс проти Греції) [22, п. 48, 50], видання закону на останньому етапі розгляду справи перед судом касаційної інстанції, який на практиці вирішував важливі питання і робив подальший розгляд спору неважливим (справа «Papa-georgiou v. Greece» (Папагеоргіу проти Греції) [23, п. 34-36]), рішення апеляційного суду, засноване, навіть другорядно, на законі, що був виданий у процесі розгляду справи та вплинув на її результат (справа «Anagnostopoulos and Others v. Greece» (Анагностопулос та інші проти Греції) [24, п. 20, 21]). У цьому разі, оскільки нова редакція закону мала істотний вплив на неминучий результат справи на користь держави, ЄСПЛ кваліфікував такі дії як недотримання національними судами права на справедливий суд.

У зв'язку з цим Суд дотримується думки, що застосування зворотного в часі цивільного процесуального законодавства порушуватиме принцип юридичної визначеності та буде несум-

місним із нормами закону, якщо це позбавляє особу доступу до засобів правового захисту, які мали би бути ефективними згідно з положеннями п. 1 статті 35 Конвенції. Як результат, Європейський суд з прав людини підкреслює: повага до принципу верховенства права та поняття справедливого судового розгляду вимагає, щоб усі підстави застосування зворотної сили закону аналізувалися з особливою пильністю. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ вказує, що не може вважатися нововиявленою обставина, яка ґрунтується на переоцінці тих доказів, які вже оцінювалися господарським судом у процесі розгляду справи [25, п. 2]. З урахуванням практики Європейського суду дане роз'яснення слід доповнити вказівкою на недопустимість не лише судової переоцінки доказів та інших обставин справи, а й використання правозастосовним органом актів законодавства у зворотному порядку, навіть якщо в подальшому вони по-іншому регулюють ті чи інші суспільні відносини.

Висновки

З проведеного дослідження можемо зробити певні висновки. Правова визначеність під час здійснення правотворення і правосуддя полягає в тому, що застосування права та судові рішення у кожній конкретній ситуації має бути передбачуваним. Цей принцип передбачає, що норми, які приймаються і використовуються в суді, не можуть бути застосовані до непоінформованих про них осіб. Отже, слід на законодавчому рівні у відповідних процесуальних кодексах запровадити правило про обов'язковість встановлення національними судами моменту офіційного оприлюднення актів та відповідності способу такого оприлюднення встановленому законом. Із цього приводу необхідно провести відповідні навчання суддів та закріпити правило в Постанові Пленуму Верховного Суду. Також слід не допускати застосування правових актів «заднім числом», посилити контроль за виконанням даної вимоги принципу правової визначеності. Для досягнення більшої ефективності у цьому питанні слід нормативно встановити компенсаційні виплати особам, що потерпіли від нехтування національними судами принципом правової визначеності під час справляння правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Доповідь Генерального секретаря ООН: Панування права и правосуддя перехідного періоду в конфліктних та пост-конфліктних суспільствах (S/2004/616). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/31/PDF/N0439531.pdf>.
2. Доповідь № 512/2009 Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) «Верховенство права» (Доповідь схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr).

3. Гультай М. Правова визначеність у рішеннях Конституційного Суду України / М. Гультай, І. Кияниця // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 5. – С. 83–93.

4. Рішення ЄСПЛ від 25 листопада 1999 року у справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства» (Hashman and Harrup v United Kingdom), заява N 25594/94. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://swarb.co.uk/hashman-and-harrup-v-the-united-kingdom-echr-25-nov-1999/>.

5. Рішення ЄСПЛ від 21 червня 2007 року у справі «Васильєв проти України» (заява № 11370/02). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_258.

6. Рішення ЄСПЛ від 24 липня 2003 року у справі «Рябих проти Росії» (заява № 52854/99). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/new/003.htm>.

7. Рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 1999 року у справі «Брумареску проти Румунії» (заява № N 28342/95). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307>.

8. Рішення ЄСПЛ від 18 листопада 2004 року у справі «Праведная проти РФ» (заява № 69529/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-sudana-russkom-yazyke/pravednaya-protiv-rossii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.

9. Рішення ЄСПЛ від 21 січня 1999 року у справі «Гарсія Руїс проти Іспанії» (заява № 30544/96). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642989908406832?journalCode=fjhr20>.

10. Рішення ЄСПЛ у справі «Желтяков проти України» (заява № 994/04), остаточне рішення від 09.09.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_708.

11. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів / Т. І. Фулей. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

12. Постанова судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 16 вересня 2014 року у справі № 3-108гс14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40731216>

13. Постанова № 4 Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12>.

14. Приймак А. М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти / А. М. Приймак // Наук. записки нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – К., 2010. – Т. 103: Юридичні науки. – С. 53–55.

15. Магрело М. Концепт «законних очікувань» і принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок? / М. Магрело // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 127–135.

16. Цесар І. Принцип правової визначеності у діяльності органів державної влади / І. Цесар // Юридична Україна. – 2011. – № 1. – С. 41–47.

17. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / за ред. Р. А. Петрова. – К. : Істина, 2011. – 376 с.

18. Рішення від 10 березня 1981 року у справі «Ей, Бі, Сі та Ді проти Сполученого королівства» (заява № 8531/79). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://taxlink.ua/ua/court/sprava-ej-bi-si-ta-di-proti-spoluchenogo-korolivstva/>.

19. Рішення від 16 жовтня 2014 року у справі «Воробійова проти України» (заява № 28242/10). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khrpg.org/ru/index.php?id=1415654102>.

20. Рішення від 8 червня 2011 року у справі «Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France» (заяви № 34173/96, 24846/94, 34165/96). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://swarb.co.uk/zielinski-pradal-gonzalez-and-others-v-france-echr-8-jun-2011/>.

21. Рішення від 29 березня 2006 року у справі «Scordino v. Italy» (заява № 36813/96). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22%5C001-61973%5D%7D>.

22. Рішення ЄСПЛ від 9 грудня 1994 року у справі «Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece» (заява № 13427/87). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22%5C001-57913%5D%7D>.

23. Рішення ЄСПЛ від 9 травня 2003 року у справі «Parageorgiou v. Greece» (заява № 59506/00). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legal-tools.org/doc/2e4980/pdf/>.

24. Рішення ЄСПЛ від 7 листопада 2000 року у справі «Anagnostopoulos and Others v. Greece» (заява № 39374/98). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22%5C001-58924%5D%7D>.

25. Постанова Пленуму Вишого господарського суду України від 26.12.2011 № 17 «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017600-11>.

В статті здійснений аналіз доктринальних позицій і європейської правоприменительної практики относительно содержания понятия «правовая определенность» и его роли в обеспечении эффективного темпорального регулирования при осуществлении правосудия. Исследована сущность определяющей идеи res judicata и ее роль для обеспечения неизменности судебных вердиктов. В теоретическом и методологическом аспектах рассмотрены вопросы невозможности применения обратной силы правовой нормы. Установлены характерные признаки других темпоральных элементов принципа правовой определенности.

Ключевые слова: правовая определенность, обратное действие нормы права, окончательное судебное решение.

The article analyzes the doctrinal positions and European law enforcement practice regarding the content of the concept of «legal certainty» and its role in ensuring effective temporal regulation in the administration of justice. Investigation is the essence of the decisive idea of res judicata and its role in ensuring the unchanged judicial verdicts. In the theoretical and methodological aspects, questions of the impossibility of applying the retroactive force of the legal norm are considered. The characteristic features of other temporal elements of the principle of legal certainty are established.

Key words: legal certainty, inverse action of the rule of law, final judicial decision.

